

RENDEZ-VOUS CU LEVIATHAN.
V. I. LENIN ȘI CULTUL PERSONALITĂȚII SALE ÎN PRESA
SOVIETICĂ

Silviu-Gabriel LOHON*

Abstract: The press image is very far from the realistic portrait of a man. It is the deliberate creation of a positive symbol for the socialist order. The undeniable charisma of the original image of Lenin has been extended and diluted in order to make him agreeable for mass consumption by a not very sophisticated public. Interestingly enough, this practice of glorifying the founding leader is contrary both to Lenin's own belief and to Marx's thesis according to which history traces the evolution of a series of class struggles and it is not the result of the action of isolated individuals.

Keywords: Soviet press, cult of personality, Lenin's cult, *Pravda*.

De-a lungul istoriei, una dintre trăsăturile comune oricărui regim totalitar a fost construirea, în jurul liderului, a unui cât mai elaborat tip de mistică. Altfel spus, este vorba despre transpunerea liderului într-o figură de dimensiuni supraumane, copleșitoare pentru muritorii care înconjoară această efigie.

Cultul personalității lui V. I. Lenin, ca trăsătură distinctă a practicii politice sovietice, se impune în forță imediat după moartea acestuia, în 1924. Treptat, „mitul lui Lenin” preia statutul categoric de religie oficială, un sistem de rituri și simboluri, atent cântărit, a cărui funcție era aceea de a le inculca oamenilor o stare de reverență indispensabilă apariției unei afinități emoționale între Partidul Comunist și aceștia, totul absorbit și încarnat în simbolul Lenin. Venerarea lui Lenin drept divinitate exclusivă a P.C.U.S. a fost menținută până la sfârșitul anilor '20 ai secolului trecut când, deja pregătitul cult al personalității lui Stalin, începe să-l eclipseze.

Odată cu procesul (formal) de destalinizare declanșat de Nikita Hrușciiov însă, imaginea lui Lenin își recapătă vigoarea propagandistică. Redevine *axis mundi* a ideologiei comuniste, fiind o sursă de „înțelepciune politică, socială și morală” frecvent citată¹. Mai departe, Jacob Miller observa că „nu există compartimente, de la

* Cercet. șt III în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, e-mail: gabilohon@gmail.com

¹ Harry Schwartz ne invită să aruncăm un ochi asupra unei curioase fațete a acestei adulații în articolul său, *The Lenin cult and its uses*, în *Lenin and Leninism*, Lexington Books, 1971, p. 273, unde scrie: „...cosmonauții sovietici, înainte să zboare în spațiu, erau duși întâi la Kremlin unde vizitau vechiul birou al lui Lenin, păstrat întocmai cum fusese pe vremea când acesta îl folosea. Acolo, în «sfântul» altar, cosmonauții păreau a reflecta un timp asupra angajamentului pe care și-l luaseră. Acela de a perpetua «cauza leninistă» prin glorificarea Uniunii Sovietice în spațiu”.

administrație, economie și spațiu public în general, la schemele de gândire pe care Lenin să nu le supervizeze². Prin urmare, presa, ca mijloc de propagandă în contextul cultului personalității, nu face nici ea opinie separată. La o verificare panoramică a împrejurărilor în care figura sau numele lui Lenin apar în ziarul *Pravda*, am observat că pentru anul 1974³, acestea lipseau numai din 23 de ediții din cele 356 cotidiene⁴.

Se poate presupune, atât pe baza abundenței material biografic disponibil, cât și a consistentului volum de scrieri aparținând lui Lenin, că tot comportamentul gazetăresc referitor la această chestiune implică un anumit grad de complexitate și de artificialitate, imaginea acestuia construindu-se dintr-un buchet restrâns de epitete redundante.

Tratamentul aplicat lui Lenin în presa oficială sovietică este unul vădit idolatru. Viața și cariera politică ale acestuia sunt întotdeauna prezentate în cei mai radioși termeni, iar superlativul abundă. Lenin apare drept revoluționarul ideal, strategul prin excelență, geniu politic sau prieten și soț devotat. Este adesea prezentat ca un „izvor din care se revarsă toate binecuvântările”, cât despre o atitudine cât de cât critică, nici nu poate fi vorba. Iată un extras din ziarul *Pravda* care, prin vocea lui Boris Ponomarev, unul dintre cei mai dogmatici membri ai *Politburo*-ului, oferă un exemplu de adulare a lui *Lenin-omul*, specific presei sovietice:

„Tovarăși! În aceste zile poporul sovietic, sute de milioane e oameni din lumea întreagă sărbătorească aniversarea a 104 ani de la nașterea lui V. I. Lenin, creatorul Partidului Comunist și al statului sovietic, întemeietorul mișcării comuniste contemporane, omul care a făcut pentru cei care muncesc mai mult decât oricare ființă vie de pe pământ. Întregul său geniu, forța titanică a minții sale, voința neclintită a revoluționarului proletar, Lenin le-a dedicat luptei pentru problema muncitorească, pentru «a înfăptui mai bine idealurile umanității»⁵.

Această descriere a lui Lenin, ce poate fi divizată în patru categorii, conține parte din cele mai utilizate epitete în acest sens. Prima stabilește că nu numai poporul sovietic, ci „sute de milioane e oameni din lumea întreagă sărbătorească aniversarea a 104 ani de la nașterea lui V. I. Lenin”, iar cea de-a doua înglobează trei sintagme care îi atribuie lui Lenin calități politice remarcabile: „creatorul Partidului Comunist și al statului sovietic”, „întemeietorul mișcării comuniste contemporane”, „omul care a făcut pentru cei care muncesc mai mult decât oricare ființă vie e pe pământ”. Cel de-al treilea element conține o înșiruire a câtorva dintre „calitățile” personale ale subiectului: „geniul” său, „forța minții” sale sau

² Jacob Miller, *Lenin and Soviet Mythology* în: *loc. cit.*, p. 235.

³ Am ales anul 1974 tocmai pentru a cerceta „starea” cultului personalității lui V. I. Lenin la 50 de ani de la moartea sa.

⁴ Toate sursele citate în acest material se referă la anul 1974 și au fost preluate din *Pravda*, dar și din gazete precum *Komsomolskaia pravda*, *Pravda Ukrainii* sau *Rabociaia gazeta*.

⁵ *Pravda*, 23 aprilie, 1974.

„neclintita voință a revoluționarului proletar”. Ultima parte a extrasului conține un citat chiar din Lenin.

Nu mai departe, redundanța encomiastică se perpetuează, lucru observabil din textul ce urmează:

„Poporul sovietic, întreaga umanitate progresistă sărbătorește pe scară largă aniversarea a 104 ani de la data nașterii lui V. I. Lenin – întemeietorul Partidului Comunist și al statului sovietic, genial teoretician al marxismului, mare conducător al clasei muncitoare internațională, îndrumător și prieten al trudititorilor din întreaga lume”⁶.

Schema de bază a encomionului rămâne aceeași, cu excepția sintagmelor „poporul sovietic” și „întreaga umanitate progresistă” care o înlocuiesc pe cea precedentă compusă din „poporul sovietic” și „sutele de milioane de oameni din lumea întreagă”. În cea de-a doua parte a textului, citim, în fapt, aceleași elogii, sub o formă ușor modificată însă: avem din nou „creatorul Partidului Comunist și al statului sovietic”, „mare conducător al clasei muncitoare internațională” și „îndrumător și prieten al trudititorilor din întreaga lume”. Aici, de fapt, nu se găsește decât o parte a acestui al treilea calificativ acordat lui Lenin, anume geniul său în teoretizarea marxismului.

Comparând aceste două mostre jurnalistice cu o terță descriere a „personalității” lui Lenin, preluată dintr-o recenzie a unei cărți a lui Leonid Brejnev⁷, recenzie apărută în *Komsomolskaia pravda*, constatăm similitudini flagrante:

„Mare teoretician revoluționar. Conducător al primei revoluții socialiste victorioase din lume. Conducătorul primului stat al muncitorilor și țăranilor. Revoluționar în cel mai înalt și nobil sens al cuvântului. Luptător aprig pentru formarea caracterului, străin de orice asemănare cu starea de inerție sau cu dogmatismul. Strateg neîntrecut al revoluției și maestru al tacticii politice. Om de o modestie și de o curățenie de cristal și cu un farmec excepțional. Adversar înverșunat al vobăriei goale și al «pălăvrăgelii revoluționare». Trudititor neobosit... Astfel este evocată în carte înfățișarea morală și spirituală a lui Lenin – model de urmat...”⁸.

Rezumată, descrierea caracteriologică a lui Lenin compune un portret-robot cu indicative precise, dar repetitive: mare teoretician revoluționar; lider al primei revoluții socialiste triumfătoare din lume; conducător al primului stat muncitoresc și țăranesc; revoluționar în cel mai înalt sens al cuvântului; neîntrecut strateg revoluționar și tehnician politic; luptător neobosit pentru care orice formă de înapoiere sau de dogmatism însemna anatema; persoană sinceră și modestă cu un farmec unic; opozant al „pălăvrăgelii revoluționare”.

⁶ *Idem.*

⁷ Leonid Ilici Brejnev, *Leninskim kursom: rechi i stati*, Izdat. Politicheskoi Literaturi, Moskva, 1974.

⁸ *Komsomolskaia pravda*, 9 august, 1974.

Toate aceste pasaje compun sfera celor mai utilizate epitete acordate lui Lenin, majoritatea trimiterilor jurnalistice atrăgând atenția asupra curajului acestuia în chip de revoluționar, precum și asupra capacității politice de fondator al statului sovietic, atribute care prin enumerarea obsedant-repetitivă devin esențiale. Iată, mai departe, două preluări din *Pravda Ucrainii*: „Tovarăși! La 21 ianuarie se împlinește o jumătate de secol de la decesul lui V. I. Lenin – genial gânditor și revoluționar, fondatorul Partidului Comunist și al statului sovietic, conducător și îndrumător al truditorilor din întreaga lume...”⁹ și

„Fiecare pas al poporului sovietic în drumul spre un viitor luminos – spre comunism, victoriile remarcabile ale truditorilor lumii în lupta pentru pace și progres socialist, toate transformările grandioase ale epocii contemporane sunt strâns legate de învățătura lui V. I. Lenin – genialul continuator al lui Marx și Engels, fondatorul Partidului Comunist și al guvernului sovietic, conducător înțelept și îndrumător al proletariatului din întreaga lume...”¹⁰.

Aceasta este, pe scurt, inventarul imaginii lui Lenin. Pozițiilor de mai sus trebuie adăugate și diverse referințe la „opera” lui Lenin, care suplimentează și validează tabloul general. Următoarele mostre sunt, la rândul lor, reprezentative pentru modul în care Lenin este citat în presa comunistă. Acestea curg într-un singur sens, fiind interpretate numai într-o lumină extrem de favorabilă, iar probitatea lor nu este niciodată reclamată, ele ținând, în general, de o sursă de inspirație de tip autoritar. Iată ce scrie *Pravda*:

„Astăzi este ziua presei. «Ziarul nu este numai un popagandist colectiv și un agitator colectiv, ci și un organizator colectiv» (V. I. Lenin)”¹¹

sau *Rabociaia gazeta*:

„Cuvântul partid dă curaj, însufletește, sporește forțele, după cum spunea V. I. Lenin, pentru «a merge negreșit mai departe, pentru a obține negreșit mai mult, pentru a trece negreșit de la probleme mai ușoare la probleme mai grele»”¹².

Referințele indirecte la „opera” lui Lenin sunt cvasiubice și sunt folosite pentru a statua soluțiile autoritare în diverse chestiuni. Iată, din nou, ziarul *Pravda*:

„Încă din primii ani ai puterii sovietice, V. I. Lenin a legat în mod direct succesele construcției socialiste cu o disciplină de fier a muncii”¹³

și *Pravda Ucrainii*:

„Chiar de la începutul organizării producției socialiste, V. I. Lenin arăta că este necesar să se lege laolaltă problema creșterii productivității muncii cu întărirea mondială a disciplinei, cu lupta necruțătoare împotriva indolenței”¹⁴.

⁹ *Pravda Ucrainii*, 19 ianuarie, 1974.

¹⁰ *Idem*, 23 aprilie, 1974.

¹¹ *Pravda*, 5 mai, 1974.

¹² *Rabociaia gazeta*, 31 ianuarie, 1974.

¹³ *Pravda*, 8 august, 1974.

¹⁴ *Pravda Ucrainii*, 16 ianuarie, 1974.

Această înșiruire a multiplelor virtuți ale personajului istoric V. I. Lenin, dimpreună cu numeroasele apeluri la scrierile sale constituie, totuși, numai o parte a imaginii junalistice a subiectului. O altă componentă a cultului personalității acestuia este ambalată sentimental, având în vedere masiva proporție de referințe la incontestabilele abilități și calități. Citim în *Pravda*:

„În jur de 250 de locuri memorabile de pe pământul leningrădean sunt legate de viața și lupta lui V. I. Lenin. Într-adevăr, «aici fiecare piatră îl știe pe Lenin...»¹⁵.

În vreme ce *Pravda Ukrainy* declara la 20 ianuarie:

„De exact o jumătate de veac nu mai este cu noi Ilici cel viu. Dar nu în zadar spunem precum poetul: «Lenin a trăit, Lenin trăiește, Lenin va trăi». Trăiește și se răspândește doctrina lui Lenin – înseamnă că Lenin este cu noi. Trăiește și acționează partidul leninist – înseamnă că Lenin este cu noi. Trăiește și înflorește statul sovietic creat de Lenin – înseamnă că Lenin este cu noi. Trăiește, cucerește cât mai mult mințile și inimile învățătura leninistă – înseamnă că Lenin este cu noi»¹⁶.

Multe dintre aceste emoționante descrieri au devenit simple formule de presă, canonizate ulterior drept sloganuri ideologice, printre cele mai uzitate numărându-se: „*Lenin este cu noi*”, „*Lenin a trăit, Lenin trăiește, Lenin va trăi*”, „*Adevărata preocupare a lui Lenin*”, „*Cu Lenin în inimă*”, „*Aspirația lui Lenin este adevărată*”. Acestea apar, în general, ca titluri de fond pe prima pagină a cotidianelor citate, în zile de „înaltă semnificație politică”, dar și în zilele premergătoare comemorării a cincizeci de ani de la moartea acestuia: „*Cu Lenin în inimă*”, „*Aspirația lui Lenin este adevărată*”¹⁷.

Că prezentarea lui Lenin în presa sovietică este mai degrabă un act pregătit decât unul spontan o arată frecvența numelui acestuia în paginile acestor ziare. Dacă ne referim la intermitența cu care apare cuvântul *Lenin* în ziarul *Pravda* pe anul 1974, vom observa, nu fără surprize, că incidența cotidiană a acestuia cu diversele sale variații este mai degrabă scăzută, în majoritatea cazurilor nedepășind cifra zece. Media anuală a aparițiilor a fost calculată la șase. Acest fapt nu ar fi devenit frapant dacă frecvența apariției acestui cuvânt nu ar fi crescut brusc în două rânduri: aproape de 21 ianuarie, ziua morții sale și 23 aprilie, ziua sa de naștere. Prin urmare, în 1974, au fost celebrate în *Pravda* ambele zile și marcate ca atare prin tipărirea pe prima pagină a unui discurs al unui membru al *Politburo*-ului. Toate aceste lucruri indică faptul că acolo unde cuvântul *Lenin* apare ca element forte al rolului comunizant al ziarului, principala sa funcție ajunge să fie restrânsă la doar două ocazii în care personalitatea lui Lenin este supraexploată.

O altă manieră de utilizare a cuvântului *Lenin* se referă la dozajul în care acesta apare în sintagme cu formă fixă. Iată câteva: „*în numele lui Lenin*”, „*muzeul*

¹⁵ *Pravda*, 22 aprilie, 1974.

¹⁶ *Pravda Ukrainy*, 20 ianuarie, 1974.

¹⁷ *Idem*, 18, 22 sau 24 ianuarie, 1974.

lui Lenin”, „partidul lui Lenin”, „orașul lui Lenin”, „strada lui Lenin”. La o privire sumară, frecvența sintagmelor fixe, precum cele de mai sus, ating pragul de 47% din totalul referințelor la figura lui Lenin. Dacă excludem din acest calcul cele două borne biografice identitare ale personajului – anume perioada cuprinsă între 19 și 24 ianuarie, apoi cea dintre 21 și 24 aprilie – vom constata că procentajul recalculat al acestor combinații semantice fixe urcă la 52%. Lucru care ne demonstrează că în presa sovietică, aproape jumătate din trimiterile la Lenin nu se referă în mod direct la omul însuși. Numele acestuia a devenit cel mai la îndemână mijloc – și astfel și cel mai popular – de a denumi diverse parcuri, colhozuri, premii, medalii. De exemplu, Uniunea Sovietică și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice au devenit „patria lui Lenin”, respectiv „partidul lui Lenin”.

Această practică de a „boteza” varii „obiective strategice” după numele lui Lenin se poate interpreta, la un capăt, drept o evidență a venerării fără limite, o *adulatio aeterna*, a liderului fondator al U.R.S.S. La celălalt, se întrevede o campanie atent calculată și susținută de toate guvernele post leniniste¹⁸ de a păstra numele lui Lenin în cugetul populației sovietice, fluturându-i, în permanență, efigia ca fiind urzeala existenței lor cotidiene, propriul lor *raison d'être*.

Schema frecvenței numelui lui V. I. Lenin, dimpreună cu maniera de utilizare a cuvântului *Lenin* în sine și a derivatelor sale relevă o absență aproape deplină în a-i aminti, fie și în trecut, pe foștii camarazi bolșevici ai acestuia. Lipsește orice referință la Lunacearski sau Zinoviev, nu se spune nimic despre Troțki, Buharin sau Karl Radek, nici măcar despre Hrusciiov sau Malenkov. Singura excepție o reprezintă Brejnev, dar asta numai pentru că el deține secretariatul general al P.C.U.S. la momentul pe care îl analizez aici. Prin urmare, în toată presa sovietică, singurele două nume citate vor fi Lenin și liderul aparatului de partid, iar la rigoare, chiar și trimiterile la operele lui Karl Marx sau Friedrich Engels sau la biografiile lor sunt, de asemenea, foarte rare.

¹⁸ În cazul nostru, e vorba de perioada Leonid Brejnev (1964-1982).